

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

БРАТЧЕНКО Л.Є.

Старший викладач кафедри соціології та економіки

Криворізький державний педагогічний університет

М.Кривий Ріг, Україна

КОМАРОВА О.О.

Старший викладач, кандидат соціологічних наук

кафедри соціології та економіки

Криворізький державний педагогічний університет

М.Кривий Ріг, Україна

Актуальність теми і постановка проблеми. Важливою складовою соціального захисту населення виступає пенсійна система країни. Пенсійна система є складовою фінансової системи, тобто джерелом соціальної безпеки населення, яке має усі підстави для отримання пенсійних виплат. Від того, наскільки пенсійна система функціонує ефективно, залежить впевненість працездатного населення, при досягненні ним пенсійного віку, у такому рівні пенсійних виплат, які будуть достатніми для гідного рівня їх життя, добробуту та соціально-економічної стабільності у суспільстві.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що в Україні пенсійна система не відповідає вимогам сучасності. Існує ряд складних проблем, недоліків в українській системі пенсійного забезпечення, основними з яких, на нашу думку, є нерозвиненість усіх рівнів пенсійного забезпечення та недовіра населення до недержавних пенсійних фондів (добровільного індивідуального пенсійного накопичення), відсутність державних гарантій на гідне пенсійне забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку та функціонування пенсійної системи присвячені дослідження М. Туган-Барановського, Б. Гаврилишина, С. Мочерного, О. Усенка, А. Азрилияна, Е. Лібанової, О. Зарудного, Б. Зайчука, І. Гнибіденка, Л. Ткаченко, В. Толуб'яка, О. Макарової, І. Гринчишина, О. Залетова, В. Куценко, М. Папієва, С. Реверчука, С. Румянцева, У. Садової, О. Ткача, А. Федоренка та інших, а також зарубіжних авторів: У. Беверіджа, К. Еклунда, Л. Ерхарда, Дж. М. Кейнса, Г. Мюрдаля, Д. Рікардо, В. Роїка, П. Самуельсона, В. Сенчагова, А. Сміта, В. Фішера та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень з цієї проблематики, вона залишається актуальною.

Мета статті. Дослідження категорій «пенсія», «пенсійне забезпечення», «пенсіонер», «пенсійна система». Розгляд моделей пенсійних систем і необхідність застосування їх в Україні.

Викладання основних результатів дослідження. Проблеми пенсійного забезпечення завжди були в центрі уваги філософів, політологів, соціологів та економістів, оскільки пенсійне забезпечення є основною гарантією матеріального забезпечення непрацездатних громадян і для непрацездатних осіб похилого віку фактично пенсія стає джерелом їх існування.

Історія пенсії сягає корінням углиб століть. Ще у I столітті до н. е. Юлій Цезар запровадив державне забезпечення військових після завершення служби.

Уперше слово «пенсія» (від латинського *pension* – виплата) з'явилося в документах Паризької рахункової палати за часів правління Людовика XI (в другій половині XV сторіччя) і стосувалося сум, які щорічно виплачувалися першому камергеру англійського короля Едуарда IV Вільяму Гастингсу та іншим лондонським сановникам. Ці виплати не мали ніякого відношення до пенсій у сучасному розумінні – їх радше можна кваліфікувати як хабар (підкуп).[6]

Із розвитком держав змінювалася й ідеологія пенсії: у минулому вона була символом привілеїв та обраності, пізніше набула ширшого соціального

значення. Протягом майже двадцяти століть держави забезпечували людей, які завершили державну та військову службу, землею і грошовими коштами.

Першим же офіційно запровадив солідарну державну пенсію для всіх працюючих канцлер Німеччини, Отто фон Бісмарк у 1889 році. У 1909 році естафету підхопили Великобританія та Австралія, а Сполучені Штати Америки прийшли до державної пенсійної системи в 30-ті роки ХХ століття. СРСР надав народу право на отримання пенсії за віком лише у 1956 році.

Розглядаючи розвиток недержавних пенсійних фондів треба зазначити, що вони не є нововведенням, а існують ще з початку ХVIII століття. Перший пенсійний фонд, організований за принципом «зароби собі на пенсію сам», було створено в Англії; згодом такий фінансовий інструмент прийшов до царської Росії, де називався «касою».

У науковій літературі є різні визначення понять «пенсія» та «пенсійне забезпечення», які не є тотожними, з чим ми погоджуємося. Розглянемо їх визначення та відмінні ознаки пенсійного забезпечення.

За визначенням Далімова Р., «пенсія – це сума грошових виплат, одержувана громадянином після припинення ним трудової діяльності». [2]

Новий енциклопедичний словник (2005 р.) стосовно тлумачення поняття «пенсія» замість слова «виплата» вживає поняття «забезпечення». Тобто «пенсія – грошове забезпечення, одержуване індивідом з пенсійних та інших фондів після закінчення ним роботи, із досягненням пенсійного віку або в інших випадках, передбачених законом». [5]

За визначенням І. Беринцева пенсійне забезпечення – це система соціально-політичних та економічних відносин у межах проведеної державою соціальної політики, що забезпечує соціальний захист громадян, які не мають можливості продовжувати свою трудову діяльність. [1]

На думку Б. Умурзаєва пенсійне забезпечення – це сукупність економічних відносин з приводу виробництва і розподілу в грошовій формі частини новоствореного продукту, необхідного для задоволення потреб

Якщо брати до уваги законодавство, то існують відмінні ознаками пенсійного забезпечення, серед яких слід вважати такі:

1) пенсійне законодавство чітко встановлює коло забезпечуваних осіб, які мають право на певні види пенсій (особи, котрі досягли пенсійного віку, чи/та які мають відповідну групу інвалідності, члени сім'ї померлого годувальника, які знаходились на його утриманні, та ін.);

2) джерелами фінансування встановлених пенсійним законодавством виплат є кошти Пенсійного фонду, Фонду соціального страхування від нещасних випадків, державного бюджету, недержавних пенсійних фондів;

3) умовами пенсійного забезпечення є досягнення особою пенсійного віку, наявність певного страхового стажу, наявність групи інвалідності, характер захворювання, втрата годувальника та знаходження на його утриманні та ін.

4) розміри видів пенсійного забезпечення залежить від розміру заробітної плати особи, тривалості страхового стажу, вислуги років;

5) органами управління пенсійного забезпечення є Пенсійний фонд, Фонд соціального страхування від нещасних випадків, недержавні пенсійні фонди, Міністерство доходів і зборів. [7]

Пенсію отримує пенсіонер. Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсіонер – це особа, яка отримує пенсію, довічну пенсію, або члени її сім'ї, які отримують пенсію в разі смерті цієї особи у випадках, передбачених цим Законом. [9]

Для характеристики моделей пенсійних систем, які існують у світі, спочатку визначимо категорію «пенсійна система», чинники, які впливають на неї та дамо класифікацію національних моделей пенсійного забезпечення.

Пенсійна система - це сукупність правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії.

Пенсійна система є відкритою системою, яка постійно перебуває у взаємодії із зовнішнім середовищем. На неї постійно впливають різні чинники

ззовні, такі як політичні (політична ситуація в країні; законодавство), демографічні (зниження народжуваності, старіння населення, тривалість життя та вікова структура населення), макро та мікроекономічні, соціальні, трудові (ринок праці, рівень зарплати і зайнятість), пенсійні (обрана модель пенсійної системи, страховий тариф, пенсійний вік).

Пенсійна система здебільшого залежить від стану, спрямованості і динаміки змін економіки в цілому, і ринку праці – зокрема. Таким чином, пенсійна система функціонує як система, яка постійно розвивається, вдосконалюється, піддається впливу різних факторів зовнішнього оточення.[4]

Розглянемо тепер національні моделі пенсійного забезпечення, які класифікуються за наступними ознаками:

I. За особливостями формування фінансових ресурсів:

1) Солідарні системи пенсійного забезпечення, коли працівники та роботодавці здійснюють трансферти між поколіннями, тобто формують фінансові ресурси для фінансування пенсій;

2) Накопичувальні системи пенсійного забезпечення, полягають у накопиченні працівником фінансових ресурсів на особовому рахунку протягом трудової діяльності.

II. За структурною побудовою:

1) Державне пенсійне забезпечення (соціальна допомога, мінімальна пенсія, базова пенсія);

2) Недержавне пенсійне забезпечення.

III. За стратегіями виділяють:

1) Солідарна стратегія пенсійного забезпечення;

2) Накопичувальна стратегія пенсійного забезпечення;

3) Змішана стратегія пенсійного забезпечення. [11]

Треба зауважити, що сьогодні всі розвинуті країни знайшли розумний компроміс між державною та приватною пенсіями у вигляді збалансованої трирівневої системи. Кожна держава вибудовує власну модель пенсійної

системи з урахуванням своїх національних особливостей, при цьому пропорції недержавної пенсії в пенсійній системі поступово збільшуються.

Розглядаючи пенсійну систему України в сучасному вигляді треба зазначити, що вона започаткована в січні 2004 року і містить у собі відносини по формуванню, призначенню і виплаті пенсій в трирівневій пенсійній системі.

Згідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» структура системи пенсійного забезпечення змістовно включає:

Перший рівень - солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі - солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень - накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі - накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень - система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення. [12]

Дослідження показують, що світ уже давно користується такими накопичувальними можливостями - це індивідуальні пенсійні рахунки і система

недержавного пенсійного забезпечення. Суть її в тому, що людина працює і з доходів відраховує кошти на особисті рахунки, і ці відрахування може робити або сама людина, або її роботодавець. І коли людина йде на пенсію — отримує звідти гроші. [13]

Переваги накопичувальної системи очевидні, оскільки гроші на індивідуальних пенсійних рахунках «праують», стаючи капіталом, бо інвестуються у різні сфери економіки, збільшуючи кожного року накопичення майбутнього пенсіонера (або існуючого).

На сьогодні в Україні функціонують лише перший і третій рівні. Проте, третій рівень (добровільне недержавне пенсійне забезпечення) не є ефективним та не користується довірою громадян України. Причинами такого розвитку подій є, по-перше, низький реальний дохід працюючих українців, якщо не сказати більше – критичний і, по-друге, українці не мають довіри до недержавних пенсійних фондів.

Щоб запрацював третій рівень системи НПФ, необхідний правовий захист з боку держави для пересічного українця, який є його клієнтом, контроль з боку держави щодо гарантії виплат НПФ коштів своїм членам та ефективна робота усіх сфер суспільного виробництва України.

Висновки. Отже, з вище поданого виходить, що в українському законодавстві виділяють три рівні структури системи пенсійного забезпечення:

1. Солідарна система, яка функціонує на основі пенсійних податків (принцип солідарності поколінь). Обчислюється, як правило, виходячи із загальної суми пенсійних внесків і трудового стажу.

2. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Заснована на основі загальних податкових надходжень і пенсії виплачуються із загальних податкових надходжень для соціально незахищених громадян та інвалідів.

3. Система недержавного пенсійного забезпечення, де відбувається індивідуальне накопичування. При цьому пенсійні внески сплачуються працівниками або роботодавцями та накопичуються впродовж усього

трудового стажу на спеціальних рахунках. Розмір пенсії нараховується виходячи із загальної суми накопиченого внеску.

Україна, враховуючи світовий досвід, повинна вдосконалювати власну модель пенсійної системи з урахуванням своїх національних особливостей, законодавчо гарантувати пенсійне забезпечення будь-якого рівня пенсійної системи та сприяти розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення, при цьому здійснювати постійний контроль за пенсійними виплатами НПФ.

На нашу думку, треба піднімати українську економіку, ліквідувати тіньовий бізнес в країні, створити умови для прозорості діяльності підприємств, здійснювати жорсткий державний контроль за роботодавцями з приводу кількості працевлаштованих на підприємстві працівників, сплату податків. Стабільність української економіки, гідна оплата праці, впевненість українців у майбутньому сприятиме розвитку недержавних пенсійних фондів та, накопичуючи кошти на персональних рахунках в НПФ, інвестувати в сфери матеріального виробництва України.

Використана література

1. Беринцева И. Н. Разработка пенсионной программы в системе социальной направленности деятельности организаций / И. Н. Беринцева // Изв. высш. учеб. заведений. Социология. Экономика. Политика. – 2010. – № 1. – С. 17–20.
2. Далимов Р. Мировой опыт реформирования пенсионных систем и его использование в условиях переходной экономики / Р. Далимов. – М.: Право, 2007. – С. 32.
3. Ерошенков С. Г. Анализ закономерностей пенсионного обеспечения за рубежом и определение фактического состояния пенсионной системы России / С. Г. Ерошенков. – М.: Юрист, 2007. – 258 с.

4. Мартиненко Н. В. Пенсійна система як об'єкт державного управління - [Електронний ресурс] / Н. В. Мартиненко . Режим доступу до ресурсу: https://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?...2...2017...4.

5. Новый энциклопедический словарь / под ред. М. В. Белопольского. – М. : Экзамен, 2005. – 893 с.

6. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. — 2010. — 270 с.

7. Пенсійне забезпечення: навч. посіб. [Електронний ресурс] / І. А. Вєтухова, Г. О. Яковлева, О. М. Ярошенко, за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2013. – 230 с. - Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com/url?>

8. Пенсійний фонд України. Організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування / Б. О. Зайчук, О. Б. Зарудний, С. Б. Березіна, В. Т. Александров. – К. : АВТ,2006. – 284 с.

9. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України №1058-ТV від 09.07.2003 р.

10. Ткаченко Л. Шляхи подальшого реформування пенсійної системи України /Л. Ткаченко // Вісн. Пенсійного фонду України. – 2008. – № 9. – С. 16–17.

11.Чернявська О. В. Класифікація національних моделей пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. - [Електронний ресурс] / О. В. Чернявська, О. А. Горбунова – Режим доступу до ресурсу: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2013/)

12. <https://www.google.com/url?>

13. https://24tv.ua/ukrayina_tag1119